

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ Κ. ΑΜΙΛΚΑ ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ

Μετά τὴν ὡς ἄνω προσφώνησιν τοῦ κ. Παναγ. Μπρατσιώτου, ὁ νέος Ἀκαδημαϊκὸς κ. Ἀμίλκας Ἀλιβιζάτος, παρελθὼν ἐπὶ τὸ βῆμα, ἀφ' οὗ ἠὺχαρίστησεν, ὡς κατωτέρω τὴν Ὀλομέλειαν διὰ τὴν ἐκλογὴν του ὡς τακτικοῦ μέλους τῆς Ἀκαδημίας καὶ ἐμνήσθη προκατόχων του Ἀκαδημαϊκῶν Θεολόγων, ὡμίλησεν ἐν συνεχείᾳ μὲ θέμα :

Ο ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡ, ΤΟ ΚΑΤ' ΕΞΟΧΗΝ ΓΝΩΡΙΣΜΑ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Εὐχαριστῶ ὑμᾶς θερμῶς, Κύριε Πρόεδρε καὶ ἀγαπητῆ Συναδέλφε Κύριε Μπρατσιώτη, διὰ τὰ καλὰ λόγια, μὲ τὰ ὁποῖα εἶχατε τὴν καλωσύνην νὰ μὲ ὑποδεχθῆτε ἐπισήμως ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν, καὶ τὰ ὁποῖα μὲ συνεκίνησαν βαθύτατα.

Παρακαλῶ τὴν Ὀλομέλειαν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, νὰ δεχθῆ τὴν ἔκφρασιν τῶν θερμῶν εὐχαριστιῶν μου διὰ τὴν ὅλως τιμητικὴν δι' ἐμὲ διὰ τῆς ἀξιοτίμου ψήφου τῆς κλήσιν μου εἰς τὴν ἔδραν ταύτην τῆς Ἀκαδημίας.

Ἰδιαίτερας εὐχαριστίας καὶ ἐγνώμοσύνην πολλὴν ἐκφράζω πρὸς τοὺς ἀγαπητοὺς συναδέλφους, οἱ ὁποῖοι σταθερῶς ἐκτιμῶντες τὸ καθ' ἑαυτὸ ἀσήμαντον πνευματικὸν καὶ κοινωνικὸν ἔργον μου μοὶ προσέφερον τὴν ὅλως τιμητικὴν δι' ἐμὲ ἀναγνωρίσιν των.

Ἐπιθυμῶ δὲ νὰ τοὺς διαβεβαιώσω, ὅτι καὶ ἡ πρὸς αὐτοὺς διὰ τοῦτο ὑποχρέωσίς μου μὲ παρακινεῖ εἰς τὸ νὰ ἐντείνω τὰς πνευματικὰς δυνάμεις μου, μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ τοὺς παρακολουθῆσω εἰς τὰς εὐγενεῖς προσπάθειάς των πρὸς ἐπὶ πλέον καὶ πλέον ἀνάδειξιν τοῦ ἀνωτάτου τοῦτου πνευματικοῦ Ἰδρύματος ὡς πρωτοπόρου τῆς πνευματικῆς, ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς τῆς χώρας μας.

Εὐχαριστῶ τὸν ἀξιότιμον ἐπὶ τῆς Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ τῶν Θρησκευμάτων Ὑπουργόν, ἀγαπητὸν συνάδελφον κ. Γρηγόριον Κασσιμάτην, διὰ τὸν κατὰ τὰ κρατοῦντα καταρτισμὸν τοῦ ἐπικυρωτικοῦ τῆς ἐκλογῆς μου Βασιλικοῦ Διατάγματος.

Εὐλόγως, τέλος, κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, εὐφημον ποιοῦμαι μνηεῖαν τῶν πρὸ ἐμοῦ ἀειμνήστων ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Θεολόγων, Ἀρχιεπισκόπων Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου καὶ Χρυσάνθου Φιλιππίδη, καὶ τῶν Κωνσταντίνου Δνοβοννιώτη, Δημητρίου Μπαλάνου, Γρηγορίου Παπαμιχαήλ καὶ Νικολάου Λούβαρη, ἀλλὰ καὶ τοῦ νομικοῦ θεολόγου Κωνσταντίνου Ράλλη, τὸν ὁποῖον διαδεχθεῖς εἰς τὴν ἔδραν τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, διαδέχομαι τώρα, οἶνει αὐτὸν εἰς τὸν ἴδιον κλάδον ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ, ἐπὶ συνεχείᾳ τῆς ἐπιστημονικῆς θεραπείας αὐτοῦ, ἀπαραιτήτου διὰ τὸ περιορισμένον εἰσέτι τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ παρ' ἡμῖν.

*Μακαριώτατε, Κύριοι Ὑπουργοί, Κύριε Πρόεδρε,
Κύριοι Συνάδελφοι, Κυρίαί καὶ Κύριοι,*

Τῷ ἔθει ἤδη τῆς Ἀκαδημίας ἐπόμενος προάγομαι, κατὰ τὴν πρώτην ταύτην ἐπίσημον ἐν αὐτῇ ἐμφάνισίν μου, νὰ ἀναπτύξω συντόμως τὸ δηλωθέν θέμα μου: «Ὁ φιλελεύθερος χαρακτήρ, τὸ κατ' ἐξοχὴν γνώρισμα τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», τὸ ὅποιον, ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν μου εὐρισκόμενον, δὲν εἶναι ἔξω καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ τοῦ τιμῶντος με σήμερον εὐρύτερου ἀκροατηρίου μου.

Διὰ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ θέματος τούτου δὲν προτίθεται νὰ τοποθετήσω ἀπλῶς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ἰδεολογικὴν θέσιν, οὐδὲν ἀεντάξω αὐτὴν εἰς τὴν α' ἢ β' κατηγορίαν ἀξιολογήσεως ἀλλὰ θὰ προσπαθῆσω διὰ τῆς εἰς τὴν ἀνήκουσαν αὐτῇ θέσιν ἐνδείξεως, νὰ καθορίσω πως τὴν φύσιν καὶ οὐσίαν αὐτῆς, ἢ ὅποια ἐν πολλοῖς ἀγνοεῖται εἰσέτι.

Ἡ ἄγνοια αὕτη, παρακολουθουμένη φυσικὰ καὶ ἀπὸ ὠρισμένας προλήψεις, οὐχὶ σπανίως δημιουργεῖ ἀναληθεῖς, ἐσφαλμένας καὶ συνεπιῶς ἀπαραδέκτους ἀντιλήψεις περὶ τῆς Ἐκκλησίας μας.

I

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, εἶναι ἀνάγκη νὰ τονισθῇ ὁ ἐκ τοῦ ἰδεολογικοῦ περιεχομένου τῆς φιλελεύθερος χαρακτήρ τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, διότι αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὅποιος τῆς ἐπιτρέπει, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπιβάλλει νὰ πρωτοστατῇ ἀφόβως εἰς τὴν κίνησιν, ἢ ὅποια ἀποβλέπει εἰς τὴν ἀναξωογένησιν τοῦ ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν κλονιζομένου Χριστιανισμοῦ τῆς σήμερον, διὰ τῆς ἐπιδιώξεως τῆς λύσεως τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς ἀνθρωπότητος, δι' ἣν λύσιν ὑπὸ τῆς βίας τῶν πραγμάτων ἐκζητεῖται ἡ οὐσιαστικὴ συνεργασία καὶ συμβολὴ τῆς.

Πρὶν ἢ ὅμως καὶ στοιχειωδῶς καὶ ἐν ἄκρᾳ συντομίᾳ ἀναπτύξω τὰ στοιχεῖα τὰ μαρτυροῦντα τὴν φιλελευθέραν τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας φύσιν καὶ ὑπόστασιν, εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπομνήσω ἀπλῶς τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῶν δύο τάσεων καὶ κατευθύνσεων, τῆς συντηρητικῆς καὶ τῆς φιλελευθέρας, ἐξ ὧν τὴν φιλελευθέραν χαρακτηριστικῶς ἀποδίδω εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας.

Ἀμφότεραι αἱ τάσεις αὗται, ὄλως ἀντίθετοι πρὸς ἀλλήλας, εἶναι ἐν τούτοις δυναμικαί, ψυχικαὶ καὶ πνευματικαὶ ἐκδηλώσεις, ἀμφότεραι, παρὰ τὴν ἀντίθεσίν των, ἄξιοι τιμῆς καὶ σεβασμοῦ, διότι ὑπὸ τὴν βεβαίαν προϋπόθεσιν ἐσωτερικῆς καὶ ἡγετικῆς εὐθύτητος καὶ ἐντιμότητος, ἔστω καὶ δι' ἄλλης ὁδοῦ, ἀμφότεραι τοῦ αὐτοῦ καλοῦ καὶ ὠφελίμου καταστοχάζονται.

Ἡ πρώτη, ἢ συντηρητικὴ, μὴ ἀντιπροσωπεύουσα κατ' ἀνάγκην, ὡς κοινῶς ἐκ-

λαμβάνεται, τὴν στασιμότητα καὶ τὴν ὀπισθοδρομικότητα, διὰ τὴν νουνεχῆ καὶ προσηκτικὴν ἐκτίμησιν καὶ διαχείρισιν τῶν πραγμάτων, καὶ διὰ τὴν φρόνιμον διατήρησιν τῶν καλῶς κερτημένων καὶ τὴν εὐλαβικὴν ἐπαγρύπτησιν τῆς διαφυλάξεως αὐτῶν, ἃ καὶ ἐκ φύσεως βραδεῖα, ἐπιφυλακτικὴ καὶ διστακτικὴ, ἀποδεικνύεται πολλάκις ἐπωφελῆς καὶ πολύτιμος διὰ τῆς ἀποκρούσεως ἐπιπολαιότερας καὶ πέραν τοῦ πρέποντος ἐπισπενδομένης ἀλλαγῆς. Αὕτη διὰ τοῦ θετικοῦ χαρακτήρος της καὶ τῆς πολλάκις φιλελευθέρως, θὰ ἡδυνάμην νὰ εἶπω, προνοητικότητός της, οὐχὶ σπανίως σώζει καὶ προφυλάττει ἀπὸ προῶρους καὶ ἀνεπανορθώτους καταστροφὰς καὶ μεταβολάς.

Ἐξ ἄλλου, ἡ φιλελευθέρω τάσις, ἡ οὐχὶ σπανίως συκοφαντούμενη ὡς ἐπαναστατικὴ καὶ ἀνατρεπτικὴ, μὲ τὴν αὐτὴν πάντοτε τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἡγετικῆς εὐδότητος καὶ ἐντιμότητος προϋπόθεσιν, ἀποδεικνύεται ὠφέλιμος καὶ εὐεργετικὴ, διότι καὶ αὕτη μὲ νουνεχῆ καὶ ψυχραῖμον ἐκτίμησιν τῶν πραγμάτων, εἰς περιπτώσεις μάλιστα ταχειῶν ἐξελλξεων τῆς ζωῆς, οἶονεὶ προμηθευτικῶς καὶ προφητικῶς, προκαταλαμβάνουσα τὰ οὐχὶ πάντοτε εὐκρινῶς φαινόμενα πράγματα, εὐρίσκει εὐχερῶς τὴν εἰς τοὺς νέους ὀρίζοντας ἀναστροφὴν της καὶ ἐπιτυγχάνει ταχύτερα καὶ θετικώτερα εἰς ὠφέλειαν ἀποτελέσματα. Ἄς μὴ παροραθῆ δὲ, ὅτι ἡ ἀληθῆς καὶ νουνεχῆς φιλελευθέρω τάσις, ὡς ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ μεγάλων προσωπικοτήτων τῆς ἱστορίας ἀκολουθοῦσῶν αὐτήν, περιέχει, κατ' ὀξύμωρον ἴσως σχῆμα, ἱκανὴν δόσιν συντηρητικότητος, τῆς καλῆς ἐννοίας, ἀπαραιτήτου διὰ τὴν ἀπὸ πάσης πλευρᾶς ἐπίτευξιν καὶ κατόπιν προφύλαξιν τῶν φιλελευθέρων ἐπιτευγμάτων.

Ὁ ἰδεολογικὸς αὐτὸς προσδιορισμὸς εἶναι βέβαια εὐκολώτερος διὰ τὰ ἄτομα καὶ δὴ τὰ ἡγετικά καὶ δυσκολώτερος διὰ τοὺς ποικιλωνύμους ὀργανισμούς, εἶναι ὅμως συνήθης καὶ δι' ἰδιωτικούς, κοινωνικούς καὶ κρατικούς ἀκόμη ὀργανισμούς, διεπομένους μάλιστα ἀπὸ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ἀνεξαρτήτως τῆς προσωπικῆς ἡγεσίας, συντηρητικὸν ἢ φιλελευθέρων σύστημα ὀργανώσεως καὶ διοικήσεως.

Κατὰ ταῦτα καὶ ἡ Ἐκκλησία δύναται εὐχερῶς νὰ προσδιορισθῆ ὡς συντηρητικὸς ἢ φιλελευθέρων ὀργανισμὸς, κατὰ τὰς ἐν αὐτῇ ἐμφανῶς ἐκδηλουμένας τάσεις καὶ κατευθύνσεις καὶ κατὰ τὸν τρόπον καὶ τὴν μέθοδον ἐπιδιώξεως τῶν σκοπῶν αὐτῆς.

Προκειμένον δὲ περὶ τῆς ἡμετέρας Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀδιστακτικῶς χαρακτηρίζω αὐτήν ὡς περισσότερον φιλελευθέρων πάσης ἄλλης μάλιστα Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ἔναντι τῆς ἀντιθέτου ἀντιλήψεως πολλῶν ἡμετέρων, καὶ ἰδίᾳ ξένων περὶ αὐτῆς, ὅτι αὕτη εἶναι συντηρητικὸς ὀργανισμὸς καὶ δὴ ὑπὸ τὴν κακὴν ἐννοίαν, τῆς στασιμότητος καὶ τῆς μέχρι ἀπολιθώσεως ὀπισθοδρομικότητός της.

Οὗτοι, παρανοοῦντες τὴν φύσιν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ ποιοῦντες σύγχυσιν αὐτῆς καὶ τῆς καιρικῆς καταπτώσεώς της, ἀποδίδουν εἰς αὐτήν, διὰ τὴν πραγματικὴν ἐν πολλοῖς στασιμότητά της, τὸν πνευματικὸν διὰ τῆς ἀπολιθώσεως θάνατον.

Ἔτσι, ἐπὶ τελείᾳ παρεξηγήσει τοῦ ἄλλην ἔννοιαν ἔχοντος παροιμαικοῦ ἀποφθέγματος «μὴ μέταιρε ὄρια αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ Πατέρες σου» (Παροιμ. κβ' 28 πρβλ. καὶ Ἱωάνν. Δαμασκηνοῦ λόγος πρῶτος πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας, *Migne E.Π.*, 94, 1256) παραβλέπεται τὸ γεγονός, ὅτι οὐσιαστικῶς οὔτε οἱ Πατέρες ἔθεσαν περιοριστικὰ ὄρια, διότι τὰ βασικὰ ἀμετακίνητα ἀληθῶς ὄρια τῆς πίστεως, τὰ ὅποια ἀπλῶς οὗτοι ἀνέπτυξαν, τὰ ἔθεσε πρότερον αὐτὸς ὁ Χριστός, μετὰ τὴν ἀπαίτησιν τῆς μιᾶς πρὸς αὐτὸν πίστεως καὶ τῆς δι' αὐτῆς ἐνότητος, οὔτε ἡ Ἐκκλησία, ἢ καθ' ἑαυτὴν μεγάλη αὐτῆ σαγήνη τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου, ἐκῆρξεν ἑαυτὴν στείραν ἀγιότητος καὶ πνευματικότητος, κινήσεως δηλ. καὶ προόδου ζωῆς. Διότι αὕτη δύναται εἰς πᾶσαν ἐποχὴν καὶ γενεὰν καὶ Ἁγίους καὶ Πατέρας νὰ παράγῃ καὶ δόγματα νὰ θεσπίσῃ καὶ κατὰ τὰ παρ' αὐτῇ κρατοῦντα καὶ πρέποντα νὰ ἐξελίσσει ἐν τῇ ζωῇ, ἐφ' ὅσον καθοδηγεῖται ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ζῆ ἐν τῇ χάριτι τοῦ Χριστοῦ καὶ εἶναι οἰκονόμος τῶν ἱερῶν μυστηρίων, δι' ὧν πάντων φωτίζονται καὶ ἀγιάζονται αἰωνίως οἱ ἄνθρωποι, οἱ ταύτην κατὰ τὰς ἀτελειώτους γενεὰς τῆς Οἰκουμένης ἀποτελοῦντες.

Ὁ ἰσχυρισμὸς συνεπῶς αὐτῆς τῆς ἀπαραδέκτου ἐννοίας συντηρητικότητος τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελεῖ μῦθον ἀντικρουθέντα καὶ ἐμισχυθέντα ἀπὸ τὸ δέος μόνον καὶ τὸ σκότος τῆς ἀγνοίας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν πραγματικότητα τῆς ἱστορίας, τῆς λογικῆς καὶ τῆς ζωῆς, ἢ ὅποια, ὅπως ἀντιθέτως, μαρτυρεῖ περὶ τῆς ζωτικότητος καὶ τοῦ φιλελευθέρου καὶ προοδευτικοῦ χαρακτήρος τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος προκειμένον περὶ τῆς γνησίας καὶ αὐθεντικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι καὶ τίποτε ἄλλο.

Ἡ Ἐκκλησία μας, διὰ τοὺς ἀληθῶς βλέποντας καὶ τοὺς ὀρθῶς σκεπτομένους, εἶναι πραγματικῶς ζῶν καὶ κινούμενος ὄργανισμός, κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ μεγάλου Παύλου διδόμενον μέτρον τῆς ζωῆς. Τοῦτο ἀποτελεῖται, ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς, ἀπὸ τὸ «ζῶ οὐδέτι ἐγώ, ζῆ δ' ἐν ἐμοὶ Χριστός» (Γαλατ. β' 20), τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ μόνιμον καὶ ἀμετακίνητον στοιχεῖον τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐν αὐτῇ ἐνότητος, τὸ συνιστῶν καὶ τὴν οὐσιαστικὴν ἐκκλησιολογικὴν ὑπόστασιν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς, τὸ «τοῖς πᾶσι τὰ πάντα γίγνομαι, ἵνα πάντως τινας σώσω» (Α' Κορινθ. θ' 22), τοῦθ' ὅπερ καθορίζει τὴν ἑτέραν ὄψιν τοῦ κατὰ πάσας τὰς κατευθύνσεις αἰωνίως κινητοῦ, κατὰ τὰς περιπτώσεις, ὄργανισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας, πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἐνός καὶ μόνου σκοποῦ τῆς ὑπάρξεώς της, ὅστις οὐδεὶς ἄλλος εἶναι ἢ ἡ κατὰ εὐρύτεραν θεολογικὴν ἔννοιαν σωτηρία τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, ἢ ὅποια ἐπιτυγχανομένη ἀποτελεῖ τὴν ἀληθῆ ἐκφρασιν τῆς πραγματικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἧς κύριον συστατικὸν εἶναι ἡ ἐνότης ἢ ἐν Χριστῷ.

Ἡ ἐνότης αὕτη, ἢ ὅποια ἐκπηγάζει ἐκ τῆς ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐνότητος καὶ ἐπιδιώκεται καὶ ἐκφαίνεται διὰ τοῦ μυστηρίου τῆς μυστικῆς τραπέζης,

περὶ τὴν ὁποίαν συναθροίζονται ἐν μυστικῇ ἐνότητι οἱ εἰς τὸ μυστήριον τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου διὰ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας οἰκονομίας πιστεύοντες, ἀποτελεῖ, κατὰ ρητὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου, τὴν κυρίως δρᾶσιν τῆς Ἐκκλησίας, ἣτις, συνεχῶς διενεργουμένη, οὐδέποτε ἐκλείπει.

Εἰς τὴν ἀδιάκοπον αὐτὴν συνέχειαν τοῦ ἰδεολογικοῦ συνδέσμου μὲ τὴν ἀρχαίαν καὶ ἀδιαίρετον Ἐκκλησίαν, ὡς ἔδειξα εἰς ἄλλην περίστασιν, ἔγκειται ἡ ἀληθῆς οἰκουμενικότης τῆς Ὁρθοδόξου ὑποστάσεως καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν ἀληθινὴν συμβολὴν τῆς Ἐκκλησίας μας εἰς τὴν ἐνωτικὴν καὶ οἰκουμενικὴν προσπάθειάν της, τοῦτο δὲ ὡς πεῖρα ἀναλλοιώτου ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, ὡς παράδειγμα πρὸς μίμησιν καὶ ἀκολουθία παρὰ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν, καὶ τέλος ὡς μαρτυρία ζωῆς, ὡς ὀρθῶς, ὡς πρὸς τοῦτο, ἐτόνισε πέρυσι ἐν Ν. Δελχὶ καὶ ὁ καθηγητὴς τοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Bossey ἡμέτερος μαθητῆς κ. Νησιώτης, καὶ ὡς ἐπιδιώξεις ἐπιτυχίας τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τῆς τοιαύτης ἐνώσεως. Αὕτη ὡς μοναδικὸν ἐπίτευγμα ταύτης ἔχει τὴν διὰ τοῦ αἵματος τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν μαρτύρων τῆς πίστεως ἐνότητα τὴν ἐν Χριστῷ, δι' ἧς τελειοῦται ἡ συνειδητὴ συμμετοχὴ εἰς τὴν μίαν ἁγίαν Καθολικὴν καὶ Ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν.

Ἄλλ' ἔναντι τῆς τοιαύτης εἰς βάθος μόνης ἀληθοῦς θέσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τὴν ὁποίαν ἐλάχιστοι μέχρι τοῦδε ἐπρόσεξαν καὶ ἦτις πολλὴν ἀπήχησιν, ὡς νεοφανές τι, παρὰ τῇ δυτικῇ θεολογίᾳ εὐρίσκει, ἐπεκράτησε δυστυχῶς ὁ μῦθος τῆς συντηρητικότητος τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος δὲν προσδίδει μόνον ψευδῆ καὶ ἐσφαλμένον χαρακτηρισμὸν εἰς αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ ἐπικρατῶν δημιουργεῖ συγχρόνως ἀνυπερβλητὸν ἐμπόδιον διὰ τὴν περαιτέρω πρόοδον καὶ ἐξέλιξιν αὐτῆς καὶ μάλιστα ἄνευ ἐλπίδος ἀναζωογονήσεως καὶ περαιτέρω αὐτῆς προόδου.

Διότι, ναὶ μὲν ἡ Ἐκκλησία μας κατέπεσε πραγματικῶς, καὶ ἀληθῶς ἔναντι τοῦ προτέρου μεγαλείου της ἡ πτώσις της ἦτο μεγάλη καὶ ὑπὲρ ὑπολογισμὸν διαρκείας πολλῆς, ἀφοῦ διαρκεῖ μέχρις αὐτῆς τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ὀμιλοῦμεν καὶ θὰ διαρκέσῃ δυστυχῶς ἐπὶ πολὺ καὶ πέραν τῆς αὔριον, ἐν τούτοις, διὰ τοὺς βαθύτερον ἐγκύπτοντες εἰς τὰ πράγματα καὶ ἀντικρούζοντας καὶ ἐκτιμῶντας τὴν ὀρθόδοξον φύσιν βαθύτερον, ἡ Ὁρθοδοξία ἔχει πολὺ ἀνωτέρας δυνατοτήτας, δι' ὧν αὕτη, οὐχὶ ἐν ἀνοιήτοις κομπασμοῖς ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι, δύναται νὰ διεκδικήσῃ ἀνωτέραν θέσιν ἐν τῇ χριστιανικῇ καθόλου οἰκογενείᾳ. Καὶ πῶς ἦτο δυνατόν ἐκεῖ, ὅπου εὐρέθη καὶ κατὰ καιρὸς καὶ εὐρίσκειται ἱστορικῶς, νὰ μὴ εἶχε μείνει ἐν τῇ πτώσει της στάσιμος ἡ Ἐκκλησία μας ; Ἡ πτώσις της ὁμως αὕτη, ἀνεξαρτήτως τῆς ὑψίστης σημασίας τῆς ἐκ τῆς πτώσεως ἐγέρσεως, δὲν ἦτο καθ' ἑαυτὴν κακόν τι, ἀφοῦ ἦλθεν ὡς ἐπακολούθημα βιαιῶν ἐξωτερικῶν παραγόντων. Τὸ κακὸν ἦτο, ὅτι οἱ παρακολουθοῦν-

τες τὴν πτώσιν ἔξωθεν δὲν διέγνωσαν τὴν αἰτίαν αὐτῆς καὶ τὴν ἀπέδωσαν εἰς ἔξαφανισμόν τῆς ἐσωτερικῆς ζωτικότητός της, τὴν δὲ παράτασιν τῆς πτώσεως, παρὰ τὰς μεγίστης σημασίας καὶ σπουδαιότητος ζωηρὰς ἐκάστοτε ἀντιδράσεις της, ἔθεώρησαν ὡς ἀπόδειξιν ὀριστικῆς καταπτώσεως καὶ ἔξαφανισμοῦ. Ἄλλ' εἶναι σαφές, ὅτι ἡ προσωρινῆ ἀδυναμία κινήσεως πρὸς ἀνωτέρους πνευματικούς ὀρίζοντας ὀφείλεται κυρίως εἰς τὴν ἐπιβληθεῖσαν ἀθλιότητα τῆς ἀγνοίας, ἡ ὁποία κατ' ἀνάγκην ἐγέννησεν ἀπαθλίωσιν πνευματικὴν καὶ πρόληψιν καὶ ἐκ ταύτης ὀπισθοδρομικότητα καὶ μωπίαν, ὅλα προϊόντα καὶ καρποὺς τοῦ βαθυτάτου σκότους, εἰς τὸ ὅποιον κατεδικάσθη αὕτη ἐπὶ αἰῶνας.

Ἄς μὴ λησμονῶμεν δέ, ὅτι ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐσχάτης καταπτώσεως δὲν ἐξέλιπον ὀλοτελῶς ἀναλαμπαὶ πνευματικῆς ἀνατάσεως, αἱ ὁποῖαι, πλὴν ἄλλων, μαρτυροῦν διὰ τὴν ὑφισταμένην εἰσέτι ζωτικότητα καὶ δυνατότητα ἀνορθώσεως. Διότι, ὡς γνωστόν, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἀποπνικτικὴν περίοδον διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς ἄλλως τε καὶ διὰ τὸ Ἔθνος ὀλόκληρον, δὲν ἔλειψαν οὔτε οἱ ἐμπνευσμένοι κήρυκες τοῦ θεοῦ λόγου, οὔτε ὁ μυστικισμὸς τῆς Ὁρθοδοξίας, οὔτε τὸ Κρυφὸ Σκολειό, οὔτε καὶ οἱ εἰς νέφος μετρούμενοι μάρτυρες τῆς πίστεως.

Εἶναι, λοιπόν, νεκρὰ καὶ ἀπολιθωμένη ἡ Ἐκκλησία αὕτη, ἡ ὁποία καθ' ὅλην αὐτὴν τὴν περίοδον δὲν ἔπαυσε νὰ ἔχη συνείδησιν τῶν ὑποχρεώσεων καὶ τῆς ἀποστολῆς της καὶ τῆς ἀξίας τῆς θυσίας της ; Εἶναι νεκρὰ καὶ ἀπολιθωμένη Ἐκκλησία, ὅταν αὕτη ὑπῆρξεν ἰκανή, καίτοι σφαδάζουσα ὑπὸ τὸ πέλμα τοῦ κατακτητοῦ, νὰ προβάλλῃ δῆμον πολλὴν μαρτύρων τῆς πίστεως, ἐπεκταθέντα ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας καὶ πέραν τῶν ἰδικῶν μας περιοχῶν καὶ εἰς ἄλλα τμήματα τῆς Ὁρθοδοξίας ; Εἶναι, νεκρὰ ἡ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία, καίτοι ἐπιβαρνομένη καὶ μὲ τὰ πρόσθετα βάρη τῆς ἐθνότητος τῶν λαῶν της, κατώρθωσεν ἐν τούτοις νὰ κρατήσῃ ἐν ἐπιβιώσει τούτους καὶ τώρα ἀνανήφουσα νὰ ἔρχεται εἰς συνείδησιν τῆς ἀνάγκης τῆς ἀνορθώσεώς της ; Μόνον Ἐκκλησία ζῶσα καὶ πραγματικῶς κινουμένη καὶ πᾶν ἄλλο ἢ ἀπολιθωμένη θὰ ἠδύνατο νὰ παρουσιάσῃ τοιαύτην εἰκόνα ὀξυμῶρον, ἃν θέλετε, ζωτικότητος καὶ μόνον ἐλευθεριότης ἔχουσα τὴν πηγὴν της εἰς τὰς μακρυνὰς καὶ ἀστειρευτοὺς πηγὰς τῆς πρώτης δημοουργίας της ἦτο δυνατόν νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὴν παραγνωρίζουσαν αὐτὴν σημερινὴν θεολογίαν τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν, μὲ ἐσθῆτα λευκὴν καὶ ἀπαστρόπτουσαν, ἐκπληνθεῖσαν εἰς τὸ αἷμα τῶν μαρτύρων της, διὰ τὴν ὁποίαν, παρὰ τὴν ἔξωτερικὴν της ἀπλότητα, βεβαίως καὶ δικαίως ὑπερηφανευόμεθα ! Οἱ πνευματικοὶ αὐτοὶ βλαστοὶ ἴσως νὰ μὴ εἶναι τοῦ παλαιοῦ μεγέθους τῶν μεγάλων Μαρτύρων τῆς πίστεως καὶ τῶν μεγάλων κηρύκων τοῦ πνεύματος τῆς χρυσῆς ἐποχῆς τῆς ἱστορίας της, ἀλλὰ πάντως εἶναι τῆς αὐτῆς ποιότητος καὶ δυνάμεως καὶ δηλωτικοὶ τῆς ἰδίας συνεχοῦς καὶ ἀδιακόπου ζωῆς της.

Δὲν ὑπάρχει δὲ οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι εὐθὺς ὡς παραμερισθοῦν οἱ ὀγκόλιθοι τῆς ἀγνοίας καὶ ἀμαθείας οἱ συσσωρευθέντες ἰδίᾳ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πικρᾶς περιόδου τῆς δουλείας καὶ οἱ ὅποιοι φράσσουν τὸν δρόμον πρὸς τὴν νέαν ζωὴν τὴν ὅποιαν διατῆν εὐμάρειαν τοῦ μακραίωνος πολιτισμοῦ των εὐχερέστερον πυρακολουθοῦν οἱ ἄλλοι, θὰ ἐκπηδήσῃ καὶ θὰ ἀναβλύσῃ καὶ πάλιν ἡ παλαιὰ καὶ ἀστείρευτος ἀληθῶς πηγὴ τοῦ ἄλλομένου ὕδατος τῆς Ὁρθοδοξίας, ἡ ὅποια θὰ παρασύρῃ εἰς τὸ βάθος τῶν αἰώνων τὸ σκότος τῆς ἀμαθείας καὶ θὰ ἀρχίσῃ νὰ τρέχῃ καὶ πάλιν ἀμερίμνως, ἀφόβως καὶ δυναμικῶς ἡ ζωὴ τῆς θρησκείας τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀγάπης, τὴν ὅποιαν ἐξυπηρέτησε πραγματικὰ εἴπερ τις καὶ ἄλλη Ἐκκλησία ἢ ἡμετέρα Ὁρθόδοξος Ἑλληνική.

Καὶ ἀκόμη καὶ ἂν εἶναι ἀληθές, ὅτι ἐξέλιπεν ἡ γνῶσις μέχρι περιορισμοῦ εἰς ὅ,τι μέμφονται τὴν Ἐκκλησίαν μας, δηλ. μόνον καὶ ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν τελετουργικὴν δρασίαν της, πάλιν αὐτὴ καὶ μόνη, διὰ τὴν σημασίαν καὶ σπουδαιότητά της, ὡς ἀλλαχοῦ ἔδειξα καὶ ὡς ἄνευ ἐτέρου γίνεται δεκτὸν σήμερον, εἶναι ἀρκετὴ, διὰ νὰ δειξῇ τὴν ὑπεροχὴν τῆς Ὁρθοδοξίας. Συνεπῶς ἡ περίοδος, ἡ ὅποια διατυμπανίζεται ἀνεξετάστως ὡς ἡ ἐποχὴ πνευματικῆς κενώσεως τῆς Ὁρθοδοξίας, εἶναι πᾶν ἄλλο ἢ κενὴ καὶ ἀπονεκρωμένη, ἀλλὰ γέμει καὶ ἐν τῇ ἀμαθείᾳ καὶ τῷ σκότει ἀκόμη εὐρισκομένη ζωτικότητος, πνευματικότητος καὶ ζωῆς.

Ἐδῶ, ὅμως, ἀκριβῶς εὐρίσκεται τὸ ἐπικίνδυνον σημεῖον. Διότι, ἂν σταθῶμεν εἰς αὐτὴν μόνον τὴν διαπίστωσιν, τοῦτο σημαίνει ἀληθινὸν θάνατον, ἐνῶ ἐκ τῆς τοιαύτης διαπιστώσεως ἄμεσος καὶ ἐπιτακτικὴ προβάλλει ἡ ὑποχρέωσις ἀνορθώσεως καὶ περαιτέρω ἀναπτύξεως, ἣτις καθυστέρησεν ἀκόμη ἐπὶ 150 περίπου ἔτη ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ τμήματος τῆς Ἑλλάδος, τὸ ὅποιον καλοῦμεν Ἑλληνικὸν Κράτος καὶ τὸ ὅποιον, καθ' ὅλον τὸ μακρὸν τοῦτο διάστημα, ἐκ φανερᾶς καὶ ἀναμφισβητήτου ὑπαιτιότητος τῆς τε πολιτικῆς καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡγεσίας καὶ παρὰ τὴν ὑπαρξιν τότε ἀφθόνων ἑλικῶν μέσων, ἐλάχιστα ἔπραξε διὰ τὴν ἀνόρθωσιν καὶ ἀποκατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ διὰ τὴν πρόεπουσαν αὐτῆς ἀξιοποίησιν, ὡς τοῦ κυριωτέρου κοινωνικοῦ παράγοντος. Ὡς δὲ πρὸ τινων ἐτῶν, ἐν τῷ προεδρικῷ λόγῳ μου τοῦ Α' ἐν Ἀθήναις Συνεδρίου τῆς Ὁρθοδόξου θεολογίας, ἔλεγον, βεβαίως ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ θεολογία μας, διελθοῦσαι διὰ τοῦ πυκνοῦ καὶ μακραίωνος σκοτούς τῆς βαρβάρου δουλείας, ἀπέβαλον, κατὰ φυσικὸν λόγον, ἐν πολλοῖς, τὴν λαμπρότητα των, κατέπεσαν πνευματικῶς καὶ ἐδέχθησαν σχεδὸν ἀπαθῶς, διὰ τὴν κρατοῦσαν ἀγνοίαν, καὶ θετικὰς ἀκόμη ἐπιρροὰς καθολικὰς καὶ προτεσταντικὰς, ξένας πρὸς αὐτάς, αἵται ὅμως ἀπορίπτονται τῶρα καὶ φέρελπις ἐπακολουθεῖ ἀπὸ τοῦδε περιόδου ἀποκαθάρσεως.

Ἐν τῷ μεταξύ, κατέφθασεν ἡ νέα ἐποχὴ, ἡ ἐποχὴ τοῦ οἰκουμενισμοῦ, ἣτις

καλεῖ τὰς διαφόρους Ἐκκλησίας νὰ ἀνανήφουν καὶ νὰ συνεργασθοῦν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ἀντιχριστιανικοῦ αἵσχους τῆς διαιρέσεως. Αἱ Ἐκκλησίαι ἀνταπεκρίθησαν εἰς τὴν πρόσκλησιν καὶ ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, παρὰ τὴν πνευματικὴν της κατάπτωσιν, ἀπήντησεν εἰς τὸ προσκλητήριον προθύμως, πρώτη, μὲ ἡγετικάς μάλιστα κατὰ παράδοσιν διαθέσεις καὶ προθέσεις.

Ἐκτοτε, ἤρχισεν ἐκ μέρους μας βραδεῖα καὶ δειλὴ κίνησις μὲ ἀσταθῆ βήματα προσανατολισμοῦ πρὸς τοὺς νέους ὀρίζοντας, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἡ ἀποκατάστασις τοῦ κύρους καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς Ἐκκλησίας μας ὑπῆρξε καὶ εἶναι τὸ ὄνειρον τῆς νέας θεολογικῆς ἐπιστήμης. Ἡ κοπιώδης αὕτη ἐργασία τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ κύρους τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἔντονος προσπάθεια προβολῆς αὐτῆς εἰς τὸν λοιπὸν χριστιανικὸν κόσμον, ὁ ὁποῖος ἠτιολογημένως τὴν ἠγνόει καὶ ἐν πολλοῖς τὴν ἀγνοεῖ, ἀπέδωσε μέχρι τοῦδε σπουδαῖα καὶ σημαντικὰ ἀποτελέσματα, διὰ τὸ ἐλάχιστον σχετικῶς χρονικὸν διάστημα, σημειώσαντα ἀναμφισβητήτως καταπληκτικὴν πρόοδον, ἡ ὁποία ἐκπλήσσει ἀκόμη καὶ τοὺς πρωτεργάτας τῆς κινήσεως, σπουδαίως προσβλέποντας εἰς τὸ ἔργον τῶν ἐπερχομένων θεολογικῶν γενεῶν. Τὸ σπουδαιότερον τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς κινήσεως ταύτης εἶναι ἡ καταφανὴς ἀλλαγὴ τρόπου ἀντικρύσεως καὶ μεταχειρίσεως τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας παρὰ τῆς ξένης θεολογίας, ἡ ὁποία πρεπόντως τώρα ἀναγνωρίζουσα τὰς καιρικὰς ἐκείνας ἀτελείας της καὶ τὰς ἐκ τῶν μακραιώνων ἀντιξῶν περιστάσεων δημιουργηθείσας σκοτεινὰς αὐτῆς πλευράς, ἤρχισεν ἤδη ἀναγνωρίζουσα καὶ ἐκτιμῶσα πλέον τὸ κύρος καὶ τὴν ἀπὸ παραδόσεως αᾶθεντίαν τῆς ἰδικῆς μας Ἐκκλησίας καί, χάριν ἀκριβῶς αὐτῆς, νὰ ἐπιζητῇ τὴν συνεργασίαν της. Διότι αὐτὴν τὴν στιγμήν, εἴτε τὸ θέλομεν εἴτε μή, εἴτε τὸ ἐννοοῦμεν εἴτε ὄχι, συντελεῖται δραματικὴ ἀληθῶς ζύμωσις, ἡ ὁποία δύναται νὰ ἐξελιχθῇ εἴτε εἰς ἀνωτέρας μορφῆς καὶ φύσεως διέξοδον, εἴτε εἰς ὀριστικὴν καταδίκην μαρασμοῦ, ὀπισθοδρομῆσεως καὶ ἀφορήτου καὶ ἀπαραδέκτου στασιμότητος, τὴν ὁποίαν ὀφείλομεν νὰ ἀποφύγωμεν πάσῃ δυνάμει.

Βεβαίως, τοῦτο ἐξαρτᾶται κατὰ πρῶτον καὶ κύριον λόγον ἀπὸ τὴν ἐξύψωσιν τῆς στάθμης τῆς γνώσεως, ἡ ὁποία εἶναι εἰσέτι ἀπελπιστικῶς χαμηλὴ, καὶ ἡ ὁποία πρέπει νὰ ὑψωθῇ τὸ ταχύτερον, πρὸς εὐχερῆ παρακολούθησιν τῶν μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν γεγονότων τῆς ἐποχῆς μας, πρέπουσαν ἐκτίμησιν αὐτῶν καὶ ἀποφυγὴν πικρᾶς ἀπογοητεύσεως τῶν ὀπωσδήποτε δυναμένων νὰ ἐκτιμήσουν τὴν ἀρνητικὴν σημασίαν τῆς βραδυνουρίας καὶ τὴν ἀφάνταστον ζημίαν τὴν προκύπτουσαν ἐκ τῆς περιττῆς καὶ ματαίας ἀπωλείας ὑπερπολυτίμου χρόνου. Διότι οἱ καιροὶ οὐ μενετοί, καὶ ἔναντι τοῦ μεθ' ὑπερβολικῆς ταχύτητος τρέχοντος χρόνου, δὲν κατέστη δυστυχῶς δυνατὴ ἡ ἔστω μερικὴ καὶ περιορισμένη κατανόησις τῆς σημασίας τῆς γενικωτέρας οἰκουμενικῆς κινήσεως, εἰς τὴν ὁποίαν πλησίστιοι πλέον εἰσῆλθον ἔστω καὶ ὑπὸ διαφορετικὰ χρώματα

καί σημαίας, ὡς ἐγκαίρως ὑπέδειξα, ἢ τε Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία καὶ ἡ Ρωσσοικὴ καὶ συνειπῶς ὀλόκληρος ὁ χριστιανικὸς κόσμος καὶ ἡ ὁποία θεωρεῖται εἰσέτι, παρὰ πολλοῖς, ὡς δῆθεν μὴ ἐπιτρεπομένη. Δὲν ἐγένετο εἰσέτι ἀντιληπτόν, ὅτι ἡ ἀνυπολογίστου σημασίας συστηματικὴ καὶ μεθοδικὴ ἐξέτασις καὶ ἔρευνα τῶν ὕφισταμένων διαφορῶν μετὰ τῶν ξένων Ἐκκλησιῶν, ἡ διενεργουμένη κυρίως ἐν τῷ Οἰκουμενικῷ Συμβουλίῳ, ἐπὶ ἐνδεχομένη ἐξευρέσει κοινῶν σημείων ἐπαφῆς, δι' ὧν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ καὶ πραγματοποιηθῇ ἴσως εἰς τὸ ἀπώτερον μέλλον ἢ ὑπὸ τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς θρησκείας μας ποθητῆ καὶ ἀπαιτητῆ ἔνωσις, ἀποτελεῖ, καὶ αὐτὴ ἀκόμη, ἀσήμαντον λεπτομέρειαν. Διότι ἡ βαθυτέρα τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως ἔννοια καὶ ὁ κύριος αὐτῆς σκοπός, καὶ ἂν δὲν εἶναι, πρέπει νὰ εἶναι, ἡ σαφῆς κατανόησις τῆς ἀμέσου ἀνάγκης (ἂν δὲν εἶναι εἰσέτι ἀργὰ) τῆς ἐνώσεως (ἀνεξαρτήτως τρόπου) πασῶν τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ὡς συνόλων καὶ ἀτόμων (διότι ἐκ τῶν δευτέρων τὸ σύνολον) ἀντὶ τοῦ ὕφισταμένου ἀφελοῦς καὶ ἀνοήτου μεταξὺ ἀλλήλων διαλυτικοῦ ἀνταγωνισμοῦ τοῦ ματαίως καὶ ἐγκληματικῶς ἀπὸ καθαρᾶς χριστιανικῆς ἀπόψεως ἀπὸ αἰῶνων διεξαγομένου. Ἡ ἀνάγκη αὐτῆς τῆς συμπήξεως ἐνιαίας καὶ συμπαγοῦς ἐνώσεως πασῶν τῶν ὕφισταμένων χριστιανικῶν δυνάμεων, συνειδητῶς στρατευομένων, ἱκανῆς νὰ ἀντισταθῇ ἀποτελεσματικῶς εἰς τὴν πανίσχυρον ὁρμὴν τῶν βιαιῶν ρευμάτων, τὰ ὁποῖα ἀπειλοῦν νὰ παρασύρουν τὴν ἀνωτέραν χριστιανικὴν ἰδεολογίαν καὶ τάξιν καὶ τῆς ὁποίας οἱ ὄπαδοί, ἀποτελοῦντες μικρὰν εἰσέτι ἐν τῇ Οἰκουμένῃ μειονότητα, δὲν διακρίνονται διὰ τὴν ἐσωτερικὴν τῶν ἐνότητά καὶ τὴν ἀδιάσειστον συνοχὴν τῆς ἰδεολογικῆς τῶν γραμμῆς καὶ διὰ τὴν ἄτεγκτον ἐπιδίωξιν τῆς ἐπικρατήσεώς της, δι' ἀληθινης καὶ οὐχὶ νόθου χριστιανικῆς βιοτῆς, ἡ ἀνάγκη αὕτη, λέγω, εἶναι ἐπιτακτικὴ καὶ ἡ ὑπ' ἀριθ. 1 ἀνάγκη τοῦ Χριστιανισμοῦ, δι' αὐτὴν του τὴν ἐπιβίωσιν.

Καὶ εἶναι λυπηρὸν καὶ ἐγκληματικόν, ὅτι ἡμεῖς οἱ σημερινοὶ δῆθεν χριστιανοὶ μυωποῦμεν ἀπελπιστικῶς ὡς πρὸς τὰ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἐκτυλισσόμενα γεγονότα τῆς ἐνώσεως καὶ συμπαγοῦς συμβαδίσεως ὅλων τῶν ἀντιθέτων πρὸς ἡμᾶς δυνάμεων. Καὶ οὐδὲ κἂν μᾶς ἀπασχολεῖ ἡ σκέψις καὶ τὸ γεγονός, ὅτι τὴν ἀντίθετον ἐκείνην ἐνότητα πλαισιοῦν καὶ αἱ σήμερον σπουδαίως ἀνανήψασαι καὶ στρατευόμεναι μὴ χριστιανικαὶ μεγάλα θρησκείαι μὲ ὅλα τὰ γνωστὰ ἀποτελέσματα τῆς στρατείας τῶν ἐναντι τοῦ χαλαροῦ καὶ χλιαροῦ καὶ διηρημένον χριστιανισμοῦ τῆς ἐποχῆς μας ἀσυνειδήτως ἐφησυχάζοντες μὲν ἐπὶ τῆς σταθερᾶς ἐλπίδος τῆς προερχομένης ἐκ τῆς ἀληθῶς ἀψευδοῦς ὑποσχέσεως τοῦ Κυρίου τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι « καὶ πύλαι Ἰερουσαλὴμ οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς », λησμονοῦντος ὅμως ὅτι ὁ Κύριος ἐν τῇ πραγματικότητι ἐννοεῖ διὰ τοῦτου, οὐχὶ ἀορίστως τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ ταύτην ἀποτελουμένην οὐχὶ ἀπὸ μακαρίως κοιμωμένους στρατιώτας, τοὺς ὁποίους ὁ ἴδιος καὶ ἐμέσσει διὰ τὴν χλιαρότητά των ἀπὸ τοῦ στόματός του, ἀλλ' ἀπὸ ἐργάτας καὶ ἀγωνιστὰς τοῦ τύπου τοῦ ἀγῶνος τῆς

¹ Αποκαλύφως τοῦ Ἰωάννου καὶ τῆς πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῆς τοῦ Παύλου.

² Ἀληθῶς δ' ἐναντι τοῦ τεραστίου τούτου καὶ τοῦ ὑπὲρ πάντων διεξαγομένου ἤδη ἀγῶνος, φαίνεται τοῦλάχιστον κομικὸς ὁ μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ἀνόητος ἀνταγωνισμὸς διὰ τὴν ἐπὶ τῶν ἄλλων διὰ τὴν δῆθεν πνευματικὴν των ὑπεροχὴν ἐπικρατησίν των, ἐφ' ὅσον ἐπαπειλεῖται μὲ καταστροφὴν καὶ ἀφανισμόν αὐτὸ τὸ σύνολον, αὐτὸς ὁ Χριστιανισμὸς. Κάπως βέβαια παρήγοροι, ἐν σχέσει πρὸς τὸν γιγαντιαῖον τοῦτον ἀγῶνα καὶ τὴν ἀπάνταστον παρτάξιν, ἐμφανίζονται ἀπὸ χριστιανικῆς πλευρᾶς αἱ δύο σύγχρονοι, παγκοσμίου χαρακτῆρος, παγχριστιανικαὶ διαδηλώσεις, ἡ περυσινὴ ἐν Ν. Δελχί τῶν Ἰνδιῶν καὶ ἡ ἐφετινὴ ἐν Ρώμῃ, ἐκ τῶν ὁποίων, τὴν μὲν ὀπωσδήποτε παρηκολουθήσαμεν, ἐνῶ τὴν ἄλλην οὐδὲ ἂν παρατηρήσαμεν, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῶν ἀκόμη, παρὰ τὴν ἀπάνταστον σημασίαν των ἐξ ἐπόψεως προσόδου, ἰδίᾳ τῆς δευτέρας, ἱκανῶς προὐβλήθησαν αἱ ἀσθενεῖς πλευραὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ.

³ Ἀκριβῶς δ' ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς φαίνεται σαφέστερα πόσον ἡ σημερινὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καθυστερεῖ δυστυχῶς ἀκόμη ἐπὶ πολὺ ἐν τῇ παρακολουθήσει τῆς σημερινῆς κοινωνικῆς ζωῆς, διὰ τὴν ὁποίαν, κατὰ τὸ ρῆμα τοῦ Κυρίου της ὀφείλει νὰ εἶναι « τὸ ἅλας τῆς γῆς ». Διὰ τῆς τοιαύτης μας εἰς τὸ καίριον τοῦτο σημεῖον στάσεως, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐνισχύομεν τὴν ἀπαράδεκτον στασιμότητα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀποστερούμεθα τῆς ἡγετικῆς θέσεως ἐν ὅλῃ τῇ χριστιανικῇ οἰκογενείᾳ, καὶ δὴ τῇ Ὁρθοδόξῳ τὴν ὁποίαν οὐσιαστικῶς καὶ δικαιοματικῶς κατεῖχε ποτὲ καὶ ἴσως θὰ ἠδύνατο εἰσεῖτι νὰ κατέχη τὸ ἑλληνικὸν τμήμα αὐτῆς.

⁴ Προσοχὴ λοιπὸν εἰς τὴν ἀδομήνην συντηρητικότητά μας, διότι κινδυνεύομεν νὰ πάθωμεν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἔπαθον διὰ τῆς αὐτῆς μεθόδου οἱ Σαμαρεῖται, οἱ ὅποιοι καὶ δημογραφικῶς μόλις ἀριθμοῦν σήμερον ἐν συνόλῳ 150 ψυχάς.

⁵ Καὶ ἅς μὴ νομισθῇ, ὅτι εἶναι δύσκολον νὰ ἐπέλθῃ ἄμεσος καὶ ταχεῖα μάλιστα μεταβολή, διότι τὰ δυναμικὰ στοιχεῖα ὑπάρχοντα ἀκέραια καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀξιοποιηθοῦν τὸ ταχύτερον, μάλιστα σήμερον, ὅτε γίνεται πανταχόθεν ἐνσυνειδητότερα ἡ προσπάθεια τῆς ἐκ τῶν πραγμάτων ἐπιβαλλομένης γενικωτέρας ἀνορθώσεως καὶ ἀναγεννήσεως.

II

⁶ Ἄλλ' ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἐρευνητικῆς λυχνίας τῆς γνώσεως, ἅς ἐξετάσωμεν ἐγγύτερον εἰ καὶ ἀκροθιγῶς, τὰς διαφόρους ἐκδηλώσεις καὶ ἐκφάνσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, διὰ νὰ πεισθῶμεν, ὅτι, οὐ μόνον ἐν τῷ συνόλῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς λεπτομερείαις, εἶναι βαθύτατα καὶ ἀνεξιτήλως ἐγκεχαραγμένος ὁ φιλελεύθερος χαρακτῆρ εἰς τὸν ἐκκλησιαστικὸν ὀρθόδοξον ὄργανισμόν, τοῦθ' ὅπερ εἶναι σύμφυτον πρὸς τὴν ἑλληνικότητα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἣτις καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζεται Ἑλληνική, οὐχὶ ὡς τῷ Ἑλληνικῷ Ἔθνει ἀνήκουσα, ἀλλ' ὡς ἐμπεποτισμένη διὰ τῆς ἑλληνικῆς φιλε-

λευθέρως σκέψεως και γνώσεως και δια τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας και ποιήσεως και τοῦ ἑλληνικοῦ καθόλου πολιτισμοῦ.

Πρῶτον, λοιπόν, ἐν τῇ Διδασκαλίᾳ:

Δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἀνάγκη νὰ ἀναπτύξω τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξαπλώσεως τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τῆς πρώτης ταύτης ἐμφανίσεως και ἀφετηρίας μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς και τῆς διὰ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἀναπτύξεως τῆς διδασκαλίας της και τῆς μέχρις ἡμῶν πνευματικῆς αὐτῆς ἐξελίξεως.

Ἡ πρώτη ἐντολή, ἣν ἔλαβεν ἡ Ἐκκλησία, τῆς μαθητεύσεως πάντων τῶν Ἐθνῶν, κατ' ἀνάγκην ἐξετελέσθη μέσα εἰς τὸ περιβάλλον τῆς ἐγγύς, ὡς λέγομεν σήμερον, Ἀνατολῆς, τὸ ὁποῖον ἐκυριαρχεῖτο κατὰ πάντα ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν τῆς ρωμαιοκρατουμένης οἰκουμένης.

Ἡ ἄρνησις τῶν Ἰουδαίων νὰ δεχθοῦν τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης, ὠδήγησε τοὺς Ἀποστόλους κατ' εὐθειαν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον, ἢ μετὰ τοῦ ὁποῖου ἐπικοινωνία ἔγινε κατ' ἀνάγκην διὰ τῆς γλώσσης του, και δὴ τῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκεῖνην κοινῆς. Καί, βεβαίως, ἂν και ὁ οὕτω διαδιδόμενος λόγος τοῦ Θεοῦ δὲν ἦτο προσωρισμένος διὰ τοὺς Ἕλληνας και ἑλληνιστὰς μόνον, ἀλλὰ διὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους, δὲν ὑπάρχει, ἐν τούτοις, ἀμφιβολία, ὅτι ὁπωσδήποτε τοῦτο παρέμεινεν ἱστορικὸν τιμητικὸν προνόμιον διὰ τὴν γλῶσσαν τῆς φυλῆς μας.

Τὸ κήρυγμα τῶν Ἀποστόλων ἔφερεν εἰς ἐπαφὴν τὸ περιεχόμενον τῆς θείας Ἀποκαλύψεως, ὄχι μόνον μὲ τὸν κοινὸν λαόν, ἀλλὰ και μὲ τοὺς σοφοὺς τῆς ἐποχῆς, οἱ ὁποῖοι μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς Ἀθηναίους « εἰς οὐδὲν ἕτερον ἠδ'καίρου, ἢ λέγειν τι και ἀκούειν καινότερον (Πράξ. ιζ'21). Και τί καινότερα διδαχὴ ἢ ἡ ὑπὸ τοῦ Παύλου ἀκονομένη, τὴν ὁποίαν ἤκουσαν μὲ πλήρη περιέργειαν και ἐμβριθὴ προσπάθειαν κατανοήσεως οἱ Ἀρεοπαγῖται τῶν Ἀθηνῶν, ἔναντι τῆς στενῆς νομικῆς ρωμαϊκῆς ἀντιδράσεως, ἢ ὁποία ἦτο τὸ ξίφος.

Ἡ πρώτη αὐτῆ καινῆ διδαχὴ τάχιστα υἰοθετήθη και ἐπιστεύθη και ἀεγνωρίσθη μάλιστα ὡς ἡ ὑψίστη φιλοσοφία, ἀλλὰ μέσα εἰς τὴν γενομένην ὄλως φυσικὴν και πνευματικὴν αὐτὴν και φιλοσοφικὴν ζύμωσιν, ἢ ὁποία κατὰ φυσικὸν λόγον ἐπηκολούθησε, δὲν διεστρεβλώθη ἢ χριστιανικῆ ἀποκάλυψις, παρὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς αἰρετικῆς «γνώσεως». Ἐδέχθη, ἐν τούτοις, τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιρροὴν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας και σκέψεως, ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς οὐσιαστικῆς θεολογίας και τῆς μορφῆς και τοῦ σχήματος τῆς διδασκαλίας, εἰς ἣν ὀφείλεται οὐ μόνον ἡ δομὴ και ἡ διατύπωσις τοῦ θεμελιώδους δόγματος, ἀλλὰ και ἡ δημιουργία τῆς ἀφετηρίας τῆς μυστικιστικῆς τάσεως και κινήσεως τῆς μυστικῆς θεολογίας, ἣτις ἀπέβη τὸ κύριον συστατικὸν τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας, μὲ πρωτοπόρους και μύστας αὐτῆς τὸν Μακάριον τὸν Αἰγύπτιον, τὸν Ψευδοδιονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην, τὸν Μάξιμον τὸν Ὁμολογητὴν και τοὺς μεταγενεστέρους

μυστικούς θεολόγους με επικεφαλῆς τὸν Γρηγόριον τὸν Παλαμῶν. Ταῦτα ἀποτελοῦν τὴν δευτέραν προνομιακὴν δόξαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, διότι τοῦτο ἐναπέθεσεν ἀνεξάλειπτον τὴν σφραγίδα αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῆς μορφῆς καὶ διατυπώσεως τῶν βασικῶν στοιχείων τῆς διδασκαλίας τῆς χριστιανικῆς Ἀποκαλύψεως, ἡ ὁποία ἀπέβη μέχρις αὐτῆς τῆς στιγμῆς κτῆμα ἔσαι ὀλοκλήρου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Ἄλλ' ἢ σφραγίς αὕτη φανεροῦται σαφῶς εἰς δύο τινά: 1ον) εἰς αὐτὴν τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφικὴν ἀνάπτυξιν καὶ βασικὴν διατύπωσιν τοῦ δόγματος, ὡς ἐγένετο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ἰδίᾳ Πατέρας μετ' ἐκδηλον ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Θεολογίᾳ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφικῆς νοολογίας τὴν ἐπίδρασιν, καὶ 2ον) εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῆς ἀληθοῦς ἑλληνικῆς φιλοσοφικῆς διαθέσεως, δηλ. τῆς συνειδητῆς ἀποδοχῆς τοῦ ἀδυνάτου τῆς πλήρους διεισδύσεως εἰς τὰ μυστήρια τῆς θεογνωσίας καὶ εἰς τὴν ὁμολογίαν τοῦ πεπερασμένου τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως. Ἔτσι ἐξηγεῖται, διατὶ ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς εἶναι ὅλος ἀπρόθυμος εἰς τὸ νὰ χωρήσῃ πέραν τῶν ἐσκαμμένων καὶ τῶν πραγματικῶν δυνατοτήτων καὶ δυναμιכוτήτων τῆς πεπερασμένης ἀνθρωπίνης διανοήσεως, εἰς τὸν ἐπακριβῆ δηλ. καθορισμὸν δογμάτων πέραν τῶν θεμελιωδῶν ἀληθειῶν τῆς ἀρχικῆς γραφικῆς πίστεως, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Δύσεως, ἡ ὁποία κατὰ ρωμαϊκὴν νομικὴν ἀκρίβειαν ἐπεχείρησε διὰ τῆς σπουδαίως ἄλλωστε φιλοσοφοῦσης σχολαστικῆς θεολογίας τῆς νὰ καθορίσῃ ἐπακριβῶς, εἰ δυνατόν, τὰ πάντα, ἰδίᾳ διὰ τῆς ἐν Τριδέντῳ Συνόδου (1545-1563).

Δεύτερον, ἐν τῇ Λατρείᾳ :

Ἡ λατρεία εἶναι, ὡς γνωστόν, ἡ κατ' ἐξοχὴν ἐξωτερικὴ ἔκφρασις τῆς ἐσωτερικῆς θρησκευτικότητος.

Τοῦτο εἶναι φανερόν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ καὶ κατ' ἐξακολούθησιν ἐν τῇ μεταγενεστέρῃ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ. Ἄλλ' ἢ λατρεία καὶ ἡ τελετουργία ἐν αὐταῖς δὲν εἶναι τι τὸ τεχνικὸν καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων δημιουργηθέν, ὡς ἄλλοτε ἔδειξα, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν λατρευτικῶν τῆς σκοπῶν, ὡς συμβαίνει μεταγενεστέρως εἰς τὰς διαφόρους νεωτέρας Ἐκκλησίας, ἀλλ' εἶναι ἀθόρυμος καὶ σύγχρονος ἐκδήλωσις τῆς ἐσωτερικῆς πίστεως, οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον ἀπομακρυνομένη ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τῆς θείας Ἀποκαλύψεως ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτῆς ἐμφανίσεως. Διὰ τοῦτο, ἐν ἀρχῇ, ἢ λατρεία συνίστατο κυρίως ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τὴν ἐκ ταύτης ψαλμωδίαν (ψαλμοὺς) καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ καὶ μετὰ πανηγυρικὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως τὴν τέλεσιν περὶ τὴν ἱερὰν Τράπεζαν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας, ἐν τῷ παραχωρηθέντι προνομίῳ συμμετοχῆς εἰς τὴν θείαν κοινωνίαν, τὴν ἐπιτυγχάνουσαν διὰ τῆς πιστευομένης καὶ βιουμένης πίστεως εἰς τὴν θέωσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν δι' αὐτῆς ἔνωσιν τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν θεὸν καὶ πρὸς ἀλλήλους. Οὐδέν, λοιπόν, τὸ τεχνητόν, ἐν ἀρχῇ, οὐδεμία ποίησις καὶ οὐδεμία λογο-

τεχνική προσπάθεια διατυπώσεως ὕμνων καὶ προσευχῶν, διότι τὸ περιεχόμενον ἦτο δεδομένον ἀδστηρῶς ἐν τῷ κειμένῳ τῆς Ἀγίας Γραφῆς.

Ἄλλ' ἂψ' ὅτου ἡ νέα θρησκεία, ὡς ἐλέχθη, διεδόθη εἰς τὸ περιβάλλον τὸ ἐλληνικόν, τὸ φιλελεύθερον αὐτοῦ ἐλληνικόν πνεῦμα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἐπηρεάσῃ καὶ αὐτὴν τὴν ἐξωτερικέουσαν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἣτις ἄλλωστε καὶ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἔδειξε τάσεις προσαρμογῆς πρὸς τὴν ἐλληνικὴν φιλοσοφίαν, ὡς δεικνύει ἡ θεωρία τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ παρ' Ἰωάννη (Ἰωάννου α' 1 καὶ ἐξ.) καὶ τῶν ἐλλήνων φιλοσόφων παρὰ Παύλῳ (Πράξ. ιζ' 24 καὶ ἐξ.). Διὰ τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφικῆς ἔπειτα ἐπιδράσεως ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς θεολογίας τῆς Ἐκκλησίας μὲ ἐπικουρίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως προσετέθησαν μικρὸν κατὰ μικρὸν εἰς τὴν τελετουργίαν αἱ βαθυστόχαστοι τῶν μεγάλων Πατέρων εὐχαὶ καὶ οἱ ὑπέροχοι ὕμνοι τῆς ἐλληνικῆς ὕμνογραφίας.

Ἡ τελευταία, ἀπαξ εἰσελθοῦσα εἰς τὴν λατρείαν, ἐπεβλήθη διὰ τοῦ ὑπερόχου περιεχομένου τῆς, ἄνευ δ' ἐγκρίσεων καὶ διατυπώσεων τῆς σημερινῆς ἐννοίας καὶ ἀντιλήψεως, καὶ ἐπεκράτησεν εἰς τοιοῦτο σημεῖον, ὥστε ὑπεχώρησεν ἡ ψαλμωδία καὶ ἡ ἀνάγνωσις καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἡ ὁποία ἦτο πρότερον διὰ τὴν ἄκραν ἀθθεντίαν τῆς, τὸ ἀποκλειστικὸν σχεδὸν ψάσμα καὶ ἀνάγνωσμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς λατρείας, ὡς τοῦτο γίνεται εἰσέτι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Λύσεως. Καὶ πῶς θὰ ἦτο ἡ τοιαύτη ἐξέλιξις δυνατὴ ἄνευ τοῦ φιλελευθέρου ἐλληνικοῦ πνεύματος τῆς Ἐκκλησίας μας, ἡ ὁποία ἄνευ ἐτέρου ἐπέτρεπεν ἐλευθέρως τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ νέου τούτου στοιχείου εἰς τὴν λατρείαν, ἐφ' ὅσον βέβαια τοῦτο οὐ μόνον δὲν ἀντιτίθεται εἰς τὸ ὀρθόδοξον χριστιανικὸν πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ ἐνισχύει αὐτό. Ἔτσι, ἐσχηματίσθη ὁ περίφημος θησαυρὸς τῆς ἐν χρήσει ἐλληνικῆς ὕμνολογίας. Ἀληθῶς δὲ οὐδεμίαν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν ἔχει νὰ παρουσιάσῃ τοιοῦτον ὕμνολογικὸν πλοῦτον, ὡς ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία.

Τὸ θαυμαστὸν εἶναι ὅτι τὸ νέον αὐτὸ στοιχεῖον οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον ἀνέτρεψεν ἢ παρεμόρφωσε τὸ ἀρχικὸν λατρευτικὸν σύστημα τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τὸν βασικὸν ἰδεολογικὸν χαρακτήρα αὐτῆς, διότι ταῦτα ἔμειναν ἀνέπαφα μέχρι τῆς στιγμῆς, εἴτε ὡς πρὸς τὴν τάξιν καὶ μέθοδον εἴτε ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν. Τοῦτο καταφαίνεται, πλην ἄλλων, ἐκ τοῦ κυριωτέρου καὶ κατ' ἐξοχὴν ἀρχικοῦ χαρακτηριστικοῦ στοιχείου τῆς ὀρθοδόξου λατρείας τοῦ ἀναστασίμου, ἐκ τοῦ ὁποίου καὶ γνωρίζεται αὕτη ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν Ἐκκλησία τῆς Ἀναστάσεως.

Τὸ κύριον τοῦτο στοιχεῖον καὶ συστατικὸν τῆς ὀρθοδόξου λατρείας εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν τονισμὸς τῆς πρωταρχικῆς, ὡς κατὰ Παῦλον, σημασίας τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. Αὕτη εἶρε τὸ κατάλληλον ἔδαφος τῆς ἀναπτύξεώς της διὰ τῆς ἐπικρατούσης ἐν τῇ Ἀνατολῇ πλατωνικῆς φιλοσοφίας τῶν ἰδεῶν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς

τὴν ἀριστοτελικὴν σοφίαν, ἡ ὁποία ἀπέβη διὰ τὸν πραγματισμὸν τῆς ἡ χαρακτηριστικῆς φιλοσοφίας τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, συγγενεστέρα τοῦ θετικοῦ καὶ πρακτικοῦ τῶν λαῶν τῆς Δύσεως. Ἐν τῇ λατρείᾳ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐκφαίνεται τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ εἰς αὐτὴν ἐπικρατοῦντος ἀριστοτελικοῦ πραγματισμοῦ. Κατ' αὐτὸν ἡ Ἐκκλησία ἐκεῖ πολυπραγμονεῖ ἀκόμη καὶ ἰδεολογικῶς περὶ τὸν γεννηθέντα Χριστὸν ὡς νήπιον, τὸ ὅποϊον δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν καὶ φανῶμεν καὶ τοποθετήσωμεν μεταξὺ ἡμῶν, ἡ περὶ τὸν σταυρωθέντα Χριστὸν, τοῦ ὁποίου ἡ ἐκ δικαιοσύνης ποιητὴ ἀπελύτρωσε καὶ νομικῶς τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐδῶ οἰνεῖ ἀπορρόφησιν τῆς θεολογίας μὲ τὴν ἐπικρατοῦσαν διδασκαλίαν τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπινου γένους διὰ τοῦ ἀναστάντος Κυρίου, ὅστις ἀφίνει τὴν πραγματικὴν ζωὴν καὶ εἰσέρχεται εἰς τὸν ἐκεῖθεν κόσμον τῶν ἰδεῶν.

Ἔτσι, ἔναντι τοῦ τοιςμοῦ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἐξάρσεως ἐκεῖ τῆς γεννήσεως, ἡ ἀνάστασις τοῦ Κυρίου ἐδῶ ἀπέβη τὸ σύμβολον τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ αὐτὴν ὑποδέχεται μὲ ἐνθουσιασμὸν καὶ ἀλαλαγμὸν καὶ συμβολισμὸν ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία.

Διὰ τοῦτο, καθ' ὅλους ἰδιάζοντα τρόπον ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ἀκόμη καὶ τελετουργικῶς, ἀκριβῶς ὡς ἡ ἀρχαία, πλὴν τῆς ἐτησίας ἐορτῆς τοῦ Πάσχα, ἐορτάζει πραγματικῶς μέχρι σήμερον καθ' ἐκάστην Κυριακὴν τὸ μέγα γεγονός τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου.

Τέλος, ἄξιός τῆς ἐλληνικῆς ἰδεολογίας εἶναι ὁ τρόπος τῆς τιμῆς καὶ προσκνήσεως τῶν εἰκόνων, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸ ἕτερον ἰδιάζον χαρακτηριστικὸν τῆς ὀρθοδόξου εὐλαβείας, διότι τοῦτον δὲν καθορίζει ἡ καταχρηστικὴ τοῦ ἀπλοϊκοῦ καὶ ἀμαθοῦς λαοῦ μεταχειρίσις τῶν εἰκόνων, ἀλλ' ἡ τῆς ἐβδόμης Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὑπέροχος διδασκαλία, καθ' ἣν δὲν λατρεύομεν τὰς εἰκόνας, ἀλλ' ἀπλῶς τιμῶμεν καὶ προσκυνούμεν αὐτάς, καὶ αὐτῆς τῆς τιμῆς καὶ προσκνήσεως ἀκόμη αὐτῶν φιλοσοφικώτατα καὶ πλατωνικώτατα διαβαινούσης ἀπὸ τῆς εἰκόνας εἰς τὸ πρωτότυπον. Ἔτσι, ἐξαυλοῦται καὶ αὐτὴ ἡ ὑλιστικωτέρα τῆς Ἐκκλησίας μας λατρευτικὴ ἐκδήλωσις, τὴν ὁποίαν σπουδαίως καὶ ὑπεβοήθησεν ἡ ὑπέροχος βυζαντινὴ τέχνη, τὴν ὁποίαν ἡμεῖς σήμερον κατεστήσαμεν μουσειακὸν μᾶλλον ἀντικείμενον.

Τί δὲ δὲν θὰ εἶχον νὰ ἀναπτύξω διὰ τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα τῆς ἐκκλησιαστικῆς λατρείας καὶ τέχνης, δηλ. τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, τὴν διακοσμητικὴν καὶ τὴν ζωγραφικὴν καὶ τὴν μουσικὴν, τὰ ὁποῖα φέροντα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ βυζαντινοῦ, ἀποτελοῦν καλλιτεχνικὸν θησαυρὸν ἀνεξερευνήτων εἰσέτι καὶ ἀνεκμετάλλετον, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς δόξης τοῦ ἐλληνικοῦ φιλελευθέρου πνεύματος ἐν τῇ Ὁρθόδοξῳ Ἐκκλησίᾳ.

Τρίτον, ἐν τῇ Διοικήσει :

Εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο τοῦ ὄργανισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἑλληνικὴ φιλελευθέ-
ρα ἐπίδρασις καὶ ὁ φιλελεύθερος χαρακτήρ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας φαίνεται
σαφῆς καὶ εὐδιάκριτος, περισσότερον ἢ εἰς οἰανδήποτε ἄλλην ἐκδήλωσιν τῆς ἐκκλη-
σιαστικῆς ζωῆς. Ὁ ἀπολύτως δημοκρατικὸς χαρακτήρ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας
ἐκπηγάξει ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἰδρυτικοῦ τῆς Ἐκκλησίας λόγου τοῦ Κυρίου : « οὐ γὰρ εἰσι
δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν » (Ματθ. ιγ' 20).
Ὁ λαὸς ἀποτελεῖ ἐν τῶν δύο κυρίων συστατικῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὄργανισμοῦ, διότι
ἕκαστος λαϊκὸς διὰ τῆς ἀθθεντικῆς πράξεως τῆς εἰσόδου του εἰς αὐτόν, τοῦ εἰς Χριστὸν
βαπτίσματός του, καθίσταται ζωντανὸν μέλος αὐτοῦ, ἔχον θέσιν καὶ λόγον ἐν αὐτῷ ἐφ'
ὅσον εἶναι τίμιον μέλος αὐτοῦ. Κατὰ τὸ ἀνωτέρω λόγιον τοῦ Κυρίου, οἱ πάντες ἐν τῷ
ἐκκλησιαστικῷ ὄργανισμῷ εἶναι πρὸς ἀλλήλους ἴσοι ἀπολύτως, ὡς μόνον ἀρχηγὸν
ἔχοντες καὶ ἀναγνωρίζοντες, διὰ τε τὴν ὁρατὴν καὶ τὴν ἀόρατον Ἐκκλησίαν, τὸν
Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν.

Ἡ Ἐκκλησία, ὡς ἕκαστος ὄργανισμὸς, ἔχει τὸ διοικοῦν αὐτῆς σῶμα καὶ τὸ
διοικούμενον. Τὸ πρῶτον εἶναι οἱ κληρικοί, τὸ δεύτερον οἱ λαϊκοί. Ἄλλ' οἱ πρῶτοι,
ἐν πλήρει δημοκρατικῷ πνεύματι, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς διοικοῦντας, οὐδεμίαν ἔχουν
ὑπεροχὴν, ἀλλ' ἀπολαύουν ἀπλῶς τοῦ προσήκοντος αὐτοῖς σεβασμοῦ, ὡς διοικηταὶ
καὶ κυβερνῆται, ἐκ μέρους τῶν λαϊκῶν, ἐξ ὧν καὶ κατ' ἀνάγκην προέρχονται. Οὕτως
ἀποκλείεται πᾶσα ἰδέα συστάσεως κληρονομικοῦ λευτικῶν γένους ἢ ἀπολύτου
θεοκρατικῆς ἀθθεντίας, τὴν ὁποίαν ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει δημιουργεῖ ἢ θεία σύστα-
σις τῆς καταστάσεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ θεσμοῦ τῆς ἱερωσύνης, ἐξαρτωμένης ἐκ
τῆς ἀνὰ τοὺς αἰῶνας διαδοχῆς αὐτῆς καὶ τῆς θείας μυστηριακῆς χάριτος, ἀλλὰ καὶ
ἐκ τῆς ἀξιότητος τοῦ Ἱερέως, ἄνευ τῆς ὁποίας οὗτος οὔτε καθίσταται οὔτε καὶ
παραμένει ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ ὄργανισμῷ.

Τὸ δημοκρατικὸν αὐτὸ πνεῦμα ἐκφαίνεται ἐν τῷ δικαίωματι τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου
νὰ ἐπιλέγῃ ὁμοῦ μὲ τοὺς κληρικούς τοὺς τελευταίους, ἀδιαφόρως πρὸς τὴν ἐν τῇ
Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος κατὰ πάντα ἀπαράδεκτον διαστροφὴν τῆς ἐν τῷ σημείῳ
τούτῳ ἐκκλησιαστικῆς τάξεως καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου διὰ τοῦ περιορισμοῦ
τοῦ κανονικοῦ δικαίου τῶν λαϊκῶν ἐν τῇ ἐκλογῇ κυρίως τοῦ κλήρου. Τὸ δικαίωμα
τοῦτο καταφαίνεται βαθύτερον καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι καὶ αὐταὶ αἱ ἀποφάσεις
τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, τῆς ἀνωτάτης ταύτης τῆς Ἐκκλησίας ἀθθεντίας,
ὑπόκεινται εἰς τὸν ἔλεγχον καὶ τὴν ἔστω καὶ tacite ἔγκρισιν τῆς συνειδήσεως
τῆς Ἐκκλησίας, δηλ. κλήρου καὶ λαοῦ. Αὕτη δύναται νὰ διαγραφῆ καὶ τὸν χαρακτήρα
ἀκόμη τῆς οἰκουμενικότητος ἀπὸ μίαν Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ὡς ἐγένετο μὲ τὴν ἐν
Σαρδικίᾳ, τὴν ληστρικὴν, καὶ τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ. Τοῦτο δὲ βεβαίως ἐν σχέσει πρὸς

τὴν τεραστίαν εὐθύνην ἔναντι τοῦ Θεοῦ τῶν διοικούντων κληρικῶν διὰ τὸν καταρτισμὸν καθαρᾶς ὀρθοδόξου συνειδήσεως παρὰ τῷ λαῷ, μόνης δυναμένης νὰ κρίνῃ ὡς πρὸς τοῦτο εὐκρινῶς.

Ἡ δημοκρατικότης αὕτη τῆς Ἐκκλησίας, ἣς τὴν ὠραιότεραν ἔκφρασιν ἀποτελεῖ ἡ πραγματικὴ ἀληθινὴ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς μέχρι τοῦ σημείου νὰ μὴ δύναται νὰ γίνῃ καὶ λατρευτικὴ τις ἐκδήλωσις ἄνευ τῆς κατὰ τεκμήριον τοῦλάχιστον παρουσίας τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου, πάλιν λόγῳ τῆς σήμερον ὑφισταμένης καταπτώσεως, φαίνεται μειωμένη, διότι ἐξ ἑνός, ὁ μὲν λαός, ἀμόρφωτος ἐκκλησιαστικῶς, ἀγνοεῖ τὰ δικαιώματά του ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ ὀργανισμῷ, ἐξ ἑτέρου δὲ παρατηρεῖται, ἴσως ἔνεκα τούτου, συγκεντρωτικὴ τις τάσις παρὰ τοῖς κληρικοῖς, ὡς πρὸς τὰ ἐκκλησιαστικά, μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἀκούεται, ἀφελῶς βέβαια, ἡ οἰκειοποίησις τοῦ τίτλου τῆς Ἐκκλησίας μονοπωλιακῶς ὑπὸ τοῦ κλήρου, ἐπὶ χαλαρώσει τοῦ δημοκρατικοῦ χαρακτήρος τῆς Ἐκκλησίας καὶ οἶονεὶ νοθεύσει τῆς ὀρθοδόξου περὶ αὐτῆς ἀντιλήψεως.

Τέταρτον, ἐν ταῖς σχέσεσιν Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας.

Ἄλλ' ὁ φιλελεύθερος χαρακτήρ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας φανεροῦται καὶ εἰς τὸ περιλάλητον ζήτημα τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας.

Αἱ σχέσεις αὗται, ἀνεξαρτήτως τῆς μορφῆς των, ἐδημιουργήθησαν ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ ἐντὸς τοῦ πολιτειακοῦ περιβάλλοντος. Ἡ ἀξιώσις τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, κατ' ἐντολήν τοῦ Χριστοῦ, ὅπως περιλάβῃ εἰς τὴν σφαιρὰν τῆς δράσεως καὶ ὑποστάσεως της πάντας τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς μετὰ τὸν πρέποντα διαφωτισμὸν των, θέλοντας νὰ σωθοῦν καὶ νὰ ἔλθουν εἰς ἐπίγνωσιν τῆς θρησκευτικῆς ἀληθείας (Α' Τιμοθ. β' 2), προὐκάλεσεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καὶ αὐτομάτως τὰς πρώτας ἀψιμαχίας μεταξὺ Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας. Τὸ γεγονός, ὅτι ἔναντι τῶν ἀπολότων ἀξιώσεων τῆς Πολιτείας ἐπὶ πάντων τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἐπιβολὴν εἰς αὐτοὺς τῆς ἀπὸ μακρῶν αἰώνων ὑφισταμένης (ἀνεξαρτήτως μορφῆς καὶ συστήματος) πολιτειακῆς τάξεως ἤρχετο τώρα ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία μὲ ἰδικὰς της ἀξιώσεις ἐπὶ τῶν ἰδίων ἀνθρώπων, ἄλλης μορφῆς καὶ χαρακτήρος, ἐφ' ὅσον οὗτοι εἰσῆρχοντο εἰς τὴν ἰδικὴν της κοινωνίαν καὶ σφαιρὰν ἐπιρροῆς, ἐδημιούργει φανερῶς περίεργον τοῦλάχιστον ἐπαφὴν καὶ ἔστιν ὅτε καὶ σύγκρουσιν. Καὶ ναὶ μὲν ἀμφότεροι οἱ ὀργανισμοὶ ἀπέβλεπον ἔστω καὶ κατὰ διάφορον σκοπὸν καὶ διὰ διαφορετικῶν μέσων γενικώτερον εἰς τὴν ἔστω καὶ διαφόρου ἐννοίας καὶ ποιότητος ἐπιδιωκομένην εὐδαιμονίαν τῶν πολιτῶν καὶ πιστῶν αὐτῶν, ἀλλ' ἀκριβῶς τὰ διάφορα αὐτὰ μέσα καὶ ἡ διαφορὰ τοῦ σκοποῦ, ὡς καὶ ἡ διαφορὰ τῆς διαρκείας τῆς τιοιούτης ἐπιδιώξεως καθώρισαν τὴν θέσιν αὐτῶν ἔναντι ἀλλήλων κατὰ τὸ μᾶλλον

και ήττον επακριβώς. Διότι, ενῶ ἡ Πολιτεία, ἀποβλέπουσα κυρίως εἰς τὴν διὰ τῆς λεγομένης δημοσίας τάξεως ἐπιδίωξιν τῆς ἡσυχίας καὶ τάξεως τῶν πολιτῶν καὶ θεραπεύουσα δι' αὐτῆς, *sub specie aeternitatis*, τὴν ἀκμὴν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, κατ' ἀνάγκην περιορίζει τὸ κῶρος καὶ τὴν ἀθθεντίαν αὐτῆς ἐπὶ τῶν πολιτῶν μέχρι τοῦ ὅριου τοῦ ὑπὸ τοῦ θανάτου τῶν ἀτόμων αὐτομάτως καθοριζομένου, ἡ Ἐκκλησία, διὰ τὸν σκοπὸν, τὴν πίστιν τῆς καὶ τὴν ἀποστολήν τῆς, ἐπεκτείνει τὴν ἀθθεντίαν αὐτῆς καὶ τὴν εὐδαιμονικὴν αὐτῆς ἐπιδίωξιν καὶ πέραν τοῦ θανάτου, ἐνδιαφερομένη καὶ διὰ τὴν πέραν τούτου εὐδαιμονίαν τῶν πιστῶν. Ἔτσι δημιουργεῖται, ἔστω καὶ θεωρητικῶς, διαταραχὴ σχέσεων ἐν ἐνὶ μάλιστα καὶ τῷ αὐτῷ ἀτόμῳ, τὸ ὅποσον ἀνήκει συγχρόνως καὶ εἰς τοὺς δύο ὄργανισμούς, ὀφειλομένη εἴτε εἰς τὸν διάφορον καθορισμὸν τῆς ἐννοίας τῆς εὐδαιμονίας, εἴτε εἰς τὴν διαφορὰν τῆς ἐπιβολῆς καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν λαμβανομένων πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν μέτρων.

Διὰ τοῦτο ὁ Κύριος, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, διδὼν τὰς δυσχερείας τῆς συνυπάρξεως, καθώρισε τὸ ἀληθῶς ἀλάθητον ἀλλὰ καὶ δυσεφάρμοστον μέτρον σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας διὰ τοῦ «ἀπόδοτε οὖν τὰ Καίσαρος Καίσαρι· καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ» (Ματθ. κβ' 21).

Τὴν γραμμὴν ταύτην ἐτήρησε καὶ ἐδίδαξεν ἀπαρεγκλίτως καὶ ὁ Ἄπόστολος Παῦλος διὰ τῶν ἐν τῇ πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῇ αὐτοῦ λεγομένων, ἐν σχέσει πρὸς τὴν θέσιν καὶ ἀθθεντίαν τῆς πολιτειακῆς ἐξουσίας (Ρωμ. ιγ' 1-3). Ἄφ' ἧς δὲ ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ὠλοκληρώθη ἐν τῷ Βυζαντινῷ Κράτει, τὸ ἀληθῶς δημοκρατικὸν φιλελεύθερον πνεῦμα τῆς, τὸ ἀπολύτως πιστὸν καὶ σύμφωνον πρὸς τὸ ἀρχικὸν ἐκεῖνο λόγιον τοῦ Χριστοῦ ἠκολούθησεν ἀπαρεγκλίτως τὴν αὐτὴν γραμμὴν τοῦ Παύλου. Διότι αὕτη οὔτε ποτὲ ἤξιώσε νὰ ἐπιβληθῇ τῆς Πολιτείας καὶ νὰ δημιουργήσῃ καὶ νὰ θελήσῃ νὰ ἐπιβάλλῃ θεοκρατίαν καὶ μάλιστα ἀπόλυτον, ὡς τοῦτο ἐγένετο παροδικῶς μέχρι σκανδαλώδους ἐκκοσμικεύσεως τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Δύσει, οὔτε ὑπετάγη τυφλῶς, πλὴν κατακριτέων ἐξαιρέσεων, εἰς τὰς ἐκρήξεις ἄκρου καισαροπαπισμοῦ δυναμικῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν καὶ ἰδίᾳ μερικῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, προτιμήσασα εἰς τὰς τοιαύτας περιστάσεις τὴν ὁδὸν τοῦ μαρτυρίου ἀντὶ τῆς καταπροδόσεως τῆς φιλελευθέρως ἀποστολῆς τῆς.

Ἡ πιστὴ ἐφαρμογὴ τῆς ἀξιώσεως ταύτης τοῦ Χριστοῦ, ἰδίᾳ εἰς τὰ χριστιανικὰ κράτη καὶ δὴ τὰ ὀρθόδοξα, δημιουργεῖ τὸ σύστημα τῆς συνεργασίας ἢ τῆς συναλληλίας, ὡς ταύτην καθώρισε κλασσικῶς ὁ Μέγας Ἰουστινιανός, ὁ ὅποιος τιμίως καὶ εὐσυνειδήτως νομοθετῶν, διὰ τὴν διὰ τῶν πολιτικῶν νόμων ἐπιδίωξιν τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Δικαίου ἐν τῷ Κράτει, ἐπεκαλεῖτο συγχρόνως, κατὰ πεποιθήσιν, καὶ τὴν πνευματικὴν συνδρομὴν τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως διὰ τε τῶν εὐχῶν αὐτῆς καὶ διὰ τῆς ὑποδειγματικῆς

καθαρότητος τῶν ἱερῶν τῆς, ἐπιτευχθῆ, ἐν τῇ ἀγαθῇ ταύτῃ συνεργασίᾳ Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, ἢ τοῦ κοινοῦ καλοῦ σκοποῦ τῆς εὐδαιμονίας τῶν πολιτῶν πραγματοποίησης.

Τέλος, πέμπτον, τὸ φιλελεύθερον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πνεῦμα ἐκφαίνεται ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ καθημερινοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου.

Τοῦτο καταδεικνύεται καθ' ὅλως δ' ἀβίαστον τρόπον καὶ ἐν τῇ καθημερινῇ ζωῇ, διότι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία οὐδένα ἀπολύτως ζυγὸν ἐπιβάλλει εἰς τὰ μέλη αὐτῆς ὅλως ξένον πρὸς τὴν ἑλληνικὴν νοοτροπία καὶ ἰδεολογία, πέραν τῆς ἠθικῆς ὑποχρέωσης τῆς τηρήσεως τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἰδίᾳ τῆς βασικῆς τούτων, τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἐκουσίας ἀναπτύξεως γηγενῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀλληλεγγύης. Δὲν εἶναι δὲ τὰ κύρια σημεῖα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς ἐν τοῖς ὁποίοις ἐκφαίνεται ὁ φιλελεύθερος οὗτος χαρακτήρ καὶ τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν τῇ καθημερινῇ ζωῇ: Πρῶτον, ὁ τρόπος τοῦ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τε θεωρίαν καὶ πράξιν, διεξαγομένου ἐλέγχου τῆς ἐν τῇ βιοτῇ τῶν πιστῶν ἐφαρμογῆς τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ ἡ ἐξακρίβωσις τῆς παρ' αὐτῆς δημιουργουμένης, ὑφισταμένης καὶ ἀναπτυσσομένης χριστιανικῆς ὀρθοδόξου συνειδήσεως, ἐν κατ' εὐθείαν δ' ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ποιμαίνουσαν Ἐκκλησίαν. Ὁ ἔλεγχος οὗτος, διενεργεῖται ὅλως ἐλευθέρως (περισσότερον ἴσως καὶ ἀπὸ ὅ,τι πρέπει) καὶ οὐχὶ κατὰ δικαστικὸν ἢ ἀστυνομικὸν σύστημα ἢ μεσαιωνικῶς κρύφιον καὶ δεσμευτικὸν τῆς θελήσεως τρόπον, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἀκριβῆ ἔννοιαν τῶν Μακαρισμῶν τοῦ Χριστοῦ (Ματθ. ε' 3-11), οἱ ὁποῖοι προϋποθέτουν καὶ ἔχουν ὡς ἀφετηρίαν τὸ ἕτερον λόγιον τοῦ Χριστοῦ «ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν» (Μαρκ. η' 34). Κατὰ ταῦτα, ἀπόλυτος ἠθικὴ ἐλευθερία καὶ συνεπῶς καὶ εὐθύνῃ ἐκτελέσεως ἢ μὴ τῶν ἠθικῶν ὑποχρεώσεων ἐκ μέρους τοῦ ὀρθοδόξου χριστιανοῦ, ἄνευ οἰασθήποτε ἄνωθεν ἀμέσου ἢ ἐμμέσου ἐπιβολῆς, ὡς τόσον ὠραῖα δεικνύουν καὶ αἱ ἀκολουθίαι τῶν μοναχικῶν σχημάτων.

Δεύτερον σημεῖον εἶναι ἡ ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ ἐφαρμογὴ τῆς περιφήμου Οἰκονομίας, ὑπὸ τὴν ἀληθινὴν αὐτῆς ἔννοιαν τῆς ἑλληνικῆς ἀριστοτελείου «ἐπιεικειᾶς» (aequitas), καθ' ἣν ἡ φύσις τοῦ ἐπιεικοῦς ὡς «ἐπανόρθωμα νόμου» ἀνακηρύσσεται (Ἑθικά Νικομ. ε' 14) καὶ ἀποβλέπει εἰς τὴν ἀποφυγὴν τῶν δύο ἄκρων, τὴν μὴ ἐπιτρέπουσαν «μῆτε τὸ πρῶον ἐκλυτον, μῆτε στόφον τὸ ἀδστηρόν» (Κανὼν γ' τῆς ἐν Τρούλλῳ).

Τέλος, ἡ εἰς ὅλα τὰ κλίματα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀνέκαθεν διενεργουμένη, εἴτε ὁμαδικῶς, εἴτε ἀτομικῶς ἐκκλησιαστικὴ ἀλληλεγγύη ἀποτελεῖ δείγματα ἀληθινοῦ καὶ ἐφηρμοσμένου χριστιανισμοῦ, ὅλως ἰδιάζοντος εἰς τὴν καθαρῶς ὀρθόδο-

ξον νοοτροπίαν, τὸ κλίμα καὶ τὸ περιβάλλον αὐτῆς καὶ ἡ ὁποία ἀποτελεῖ σταθερὰν βάσιν καὶ ἀφετηρίαν λύσεως τῶν σημερινῶν μεγάλων κοινωνικῶν προβλημάτων, καὶ ἡ ὁποία λύσις πρόκειται ὡς στάδιον δόξης λαμπρὸν εἰς τὴν σημερινήν καὶ σύγχρονον ἐκκλησιαστικὴν ζωὴν.

Φοβοῦμαι, ὅτι ὑπερέβην κατὰ πολὺ τὰ ὅρια τῆς ὑπομονῆς σας, ἀλλὰ δοθείσης ἐδκαιρίας, ἐθεώρησα πρόπον, ἀπὸ τοῦ ἐπισήμου τούτου ἀκαδημαϊκοῦ βήματος, νὰ τονίσω τὴν φύσιν καὶ τὴν οὐσίαν τῆς Ἐκκλησίας μας, ὡς αὕτη πράγματι εἶναι, οὐ μόνον διὰ νὰ ἀρχίσωμεν νὰ γνωρίζωμεν καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι καὶ νὰ διακηρύττωμεν καὶ εἰς ἄλλους τί εἶναι αὕτη καὶ τί θέλει καὶ τί πρέπει νὰ εἶναι, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ τοποθετήσωμεν τὴν Ἐκκλησίαν μας εἰς τὴν ἀνήκουσαν αὐτῇ αὐθεντικὴν θέσιν της, καί, κατὰ τὴν ἐντολήν τοῦ Χριστοῦ, νὰ θέσωμεν τὸν λύχνον της ἐπὶ τὴν λυχνίαν, διὰ νὰ λάμπη πᾶσι τοῖς τε οἰκέλοις καὶ ξένοις, τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ.